

САВА ДАМЈАНОВ

О ЕСЕЈИСТИЧКОМ ЕСНАФУ

Награда „Сретен Марић” није попут других књижевних награда код нас. Већ само њено име сведочи о оригиналности, аутентичности, мајсторству над мајсторствима које је непоновљиво. Зато свако ко је прима мора осећати ону позитивну, свечану трему која се односи како на само дело Сретена Марића, тако и на сопствену креативну одговорност пред будућношћу. Управо са том одговорношћу есејистика Сретена Марића се више но успешно суочавала током друге половине прошлог и на почетку 21. века, а уверен сам да ће тако бити и у временима која су пред нама.

У том контексту, прочитаћу вам неколико кратких записа у лакој есејистичкој форми, тако да можете – овде, на лицу места! – још једном просудити колико ми додељена награда уистину приличи.

Први запис односи се на еснаф српских есејиста, чији је старешина Сретен Марић за живота био, наследивши ту функцију од Станислава Винавера. Заиста, њих двојица су творци модерног српског есеја, који је нашу књижевност 20. века обележио упечатљивије но што су то њени историчари до данас успели да дефинишу. Зато они остају старешине есејистичког еснафа и постхумно, доклегод њихово дело представља живу традицију српске књижевности. Старешинство Сретена Марића за нијансу је изразитије, јер он је целокупни свој креативни и духовни потенцијал реализовао управо у есејистици, док се Винавер бавио и многим другим језичко-уметничким областима. Дакле, појам есеја у српској књижевности данас се с правом везује превасходно за име Сретена Марића, па би – сходно томе – и сам есејистички еснаф могао да се назове по њему. Сада је ваљда још јасније зашто се осећам свечано примајући ову награду: за мене, тај чин је налик

доживљају који је током вековне историје занатских еснафа и цехова имао сваки калфа када је након вишегодишњег шегртовања – а потом усавршавања у звању калфе! – коначно примио мајсторско писмо од свог еснафског старешине, стекавши тако право на самосталну делатност и отварање властите радионице. Моје мајсторско писмо данас је својим потписом оверио старешина српског есејистичког еснафа, Сретен Марић лично, и ја убудуће настављам свој рад свестан тежине (али и лепоте!) коју тај потпис носи: мајстор над мајсторима поставио је линију испод које никако не смем ићи, уколико и даље желим да останем члан нашег честитог, а литерарно више него ваљаног еснафа! Испод те линије не смем, како у изради сопствених есејистичких рукотворина тако и у обуци младих шегрта и калфи, који тек откривају прве тајне нашега заната.

Већ сам поменуо да есејистика представља један од врхунских домета српске књижевности 20. века, дакле самим тим и језичко-уметничку вештину чији значај не би требало потценити, а преценити се не може пошто она егзистира веома дискретно на иначе агресивном културном тржишту, препуном вредносне ентропије или трговине лажним вредностима у оквиру других литерарних врста (роман, приповетка, песништво...). Своје уверење у поетичку и естетску преминацију есеја током 21. века, исказао сам још пре две деценије, под овим истим кровом, када је *Лейолис Мајице српске* организовао разговор о том жанру – и књижевном и надкњижевном у исти мах. Имајући на уму марићевску есејистичку праксу, дакле једну максимално слободну и духовно разноврсну текстуалност, своје излагање тада сам насловио *Ес-еј и Ес-еф*: алузија на тзв. научну фантастику била је више но очигледна! Међутим, та алузија подразумевала је искључиво слутњу када ће се развој у који сам веровао уистину и збити: лоцирао сам га у својеврсни „футур егзактни“, дакле у будућност која је близу али још увек не улази у актуелни презент. У тој будућности видео сам есеј као идеалну форму језичко-уметничког израза баш због његовог двоструког, књижевно-надкњижевног карактера: видео сам га као природну мултижанровску синтезу наративно-прозних, песничких, драмских, аутобиографских, путописних, филозофских, историјско-уметничких, па и неуметничких, (не само научних!) дискурса; речју, као синтезу каквој је током претходног, 20. века, мање-више успешно тежио роман. Не мењајући своје некадашње уверење – напротив, са још чвршћим доказима у прилог њему! – морам га ипак делимично и изневерити, пошто је сама Стварност променила „тајминг“: наиме, оно што сам почетком деведесетих сматрао „футуром егзактним“

обистинило се много брже и ево, већ данас (у презенту!) есеј и на светској и на српској културној сцени игра улогу какву сам му прорекао за нешто каснију епоху (тј. за футур!)...

Да ли сам тада, пре двадесетак година, могао наслутити како ће се награда „Сретен Марић” – симболично, али не случајно! – успоставити управо на самом почетку „есејистичког века” и како неће наликовати нашим осталим, углавном вредносно девалвираним наградама?! Или је сличну слутњу – која допире до данашње свечаности! – носио у себи оног давнашњег предвечерја, половином седамдесетих, један несташни гимназијалац када је први пут у животу прочитао ЕСЕЈ?! Такође симболично али не случајно, био је то есеј под необичним насловом *Трагична луда*, есеј који је поменутом младићу професор књижевности задао као обавезну лектуру за писање рада о Хамлету, Дон Кихоту и геометру К – духовним сродницима и антиподима, истовремено. Да ли је „случај комедијант” (омиљени јунак Милоша Црњанског!) помешао карте судбине тако да се приликом њиховог отварања, деценијама касније, показало како сам тај гимназијалац био управо ја, а мој тадашњи професор – тек дипломирани студент Новосадског универзитета, коме је светску књижевност предавао аутор наведеног есеја, Сретен Марић? И да ли ће бити превише ако откријем – настављајући даље суматраистичким путем! – још једну „случајност”, која никако није случајна: да професора Марића, Дон Кихота и мене замршеним нитима повезује исти септембарски датум, додуше у сасвим различитим епохама? Тог датума рођен је писац Дон Кихота, а четиристо година касније и данашњи лауреат: истог датума, у сумрак века који је скоро цео проживео, сахрањен је Сретен Марић. Но, пошто смо и даље на лирским путањама Милоша Црњанског, онда знамо и да смрти нема, да има само сеоба: стога марићевски есеј природно наставља свој живот у новом (есејистичком!) веку, свеж и актуелан као да се родио јуче, или као да га је старешина нашега еснафа – Сретен Марић лично! – баш овог тренутка донео свом некадашњем ученику на дар.*

* Реч приликом уручења награде „Сретен Марић”, у Матици српској, 10. маја 2013. године.